

Teoretická východiska změn tržních struktur v nových členských zemích EU

JIRI KRAFT

Technická univerzita v Liberci

Halkova 6, 461 17 Liberec

Česká republika

Jiri.Kraft@tul.cz

Abstrakt

Izolované národní ekonomiky mají tendenci k monopolizaci a vytváření velkých podniků v rámci nedokonalé konkurence. Otevřené ekonomiky „ředí“ tuto tržní strukturu směrem k oligopolu, čímž se zvětšuje prostor pro rozvoj domácích malých a středních podniků.

To lze dokázat nejen logicky, ale i graficky měnícím se podílem konkurenčního lemu a dominantních firem na celkové poptávce. Tím ovlivněné veličiny marginálních příjmů (MR) kontaktují marginální náklady (MC) na nových úrovních optima.

Uvedená situace nastala v nových členských zemích EU po jejich přijetí do integračního seskupení. To vede ke tlaku na posílení konkurenčního prostředí, ve kterém mohou malé a střední podniky pozitivně ovlivňovat ekonomický vývoj.

Klíčová slova: Nedokonalá konkurence, oligopol, konkurenční lem, ekonomická integrace, marginální příjmy a náklady

1 Úvod

Chápání pojmu „regionální ekonomika“ je velmi široké, a proto pro potřeby tohoto příspěvku bude jeho vymezení zúženo. Regionální ekonomika bude chápána jako podmnožina množiny ekonomiky národní ekonomiky členské země EU, přičemž tato regionální ekonomika nemusí být nutně omezena hranicemi jakékoli národní ekonomiky, která je členskou zemí EU.

Otevřenost regionálních ekonomik v rámci národních ekonomik bývá zpravidla téměř neomezena formálně (např. celními či jinými omezeními), fakticky však bariéry existují především v rámci monopolizace tržních struktur. Takováto omezení jsou ještě výraznější a otevřenost regionálních ekonomik nižší, existují-li bariéry v podobě hranic národních států.

Tržní strukturu lze v takových případech možno označit jako nedokonale konkurenční, přičemž stupeň této „nedokonalosti“ závisí na jedné straně na velikosti regionální ekonomika a na druhé straně na technickoekonomické vyspělosti tržních subjektů strany nabídky.

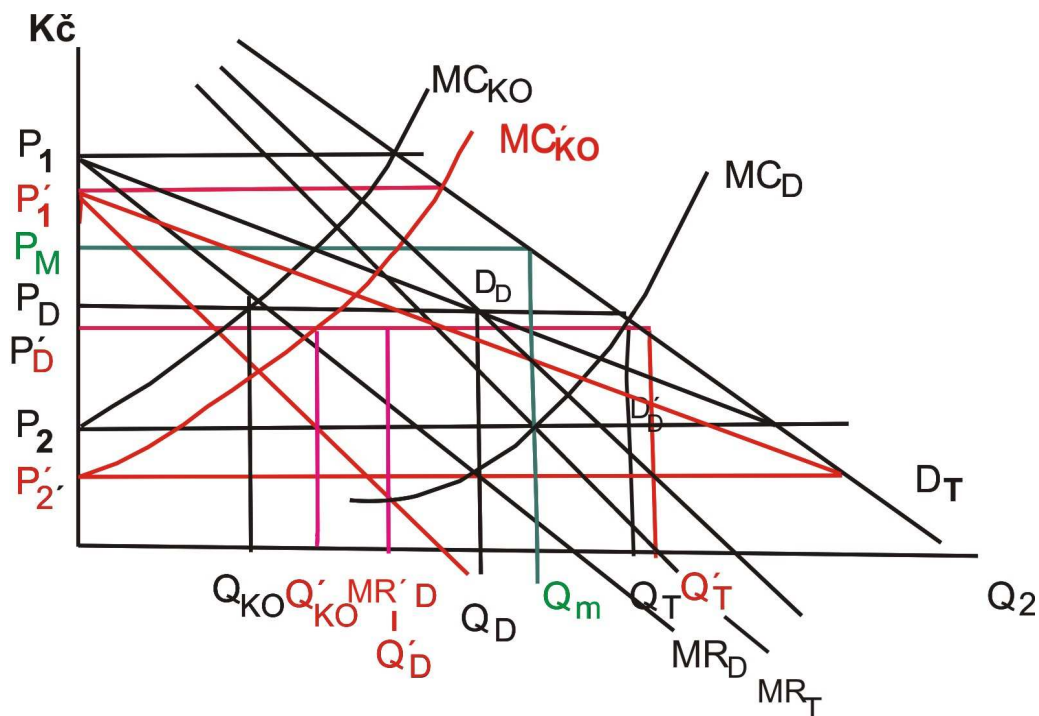
V zásadě platí, že čím je teritorium regionální ekonomiky menší a stupeň rozvoje vyšší, tím intenzivněji se nedokonalost konkurence zvětšuje a dochází k přechodu od monopolistické konkurence, přes oligopol v jeho jednotlivých podobách až k monopolu, tedy k situaci, která je pro stranu poptávky, tedy pro zákazníka – spotřebitele, kvůli němuž je ekonomická činnost vyvíjena, nejméně příznivá.

Ekonomická integrace výše zmíněnou tendenci k uzavřenosti regionálních (samozřejmě i národních) ekonomik potlačuje. Tím potlačuje i silící trend k monopolizaci a dává možnost pro aplikaci mírnější varianty nedokonalé konkurenčního trhu, kterým je oligopol. Pravděpodobnost návratu k variantě dokonalé konkurence je prakticky nulová, a to i přes vliv informačních a komunikačních technologií na informovanost subjektů trhu, nepravděpodobný je i návrat k monopolistické konkurenci.

2 Monopol versus oligopol v podmínkách otevřené regionální ekonomiky

V souvislosti s ekonomickou integrací dojde k otevření vně národního státu uzavřených regionálních ekonomik. Národní monopoly zde působící jsou vystaveny konkurenci sice relativně malých firem domácích, které ale často disponují technologií, která je konkurenceschopná, neboť uvolnění celních bariér jim umožnila průnik na zahraniční trhy, případně spojení se zahraničním kapitálem, což zvýšilo jejich konkurenceschopnost. Zároveň zde nově působí zahraniční firmy, které „zpestřují“ svými produkty trh pro domácí zákazníky. Na trhu již nevládne monopol se svojí monopolní cenou, nicméně ponechává si zpravidla svoji dominantní pozici na trhu, ale ostatní firmy vytvořily tzv. „konkurenční lem“, který změnil realitu monopolu v oligopol s dominantní firmou, což se projevilo v ceně produktů pro zákazníky i v množství nabízené produkce. Tuto úvahu graficky zachycuje obr. č. 1.

Obr. č. 1: Monopolní a oligopolní realita cen a produkovaného množství a jejich změny po růstu konkurenceschopnosti konkurenčního lemu

Legenda:

P_M	monopolní cena
P_D	cena produktu stanovená dominantní firmou
$P_{D'}$	cena produktu stanovená dominantní firmou po změně technologie firmami konkurenčního lemu
P_1, P_1'	ceny, při kterých by veškerou poptávku saturovaly firmy konkurenčního lemu, s apostrofem – po změně technologie
P_2, P_2'	ceny, při kterých by veškerou poptávku saturovala dominantní firma, s apostrofem – po změně technologie
Q_M	monopolní množství
Q_D	množství produktu vyráběné dominantní firmou
$Q_{D'}$	množství produktu vyráběné dominantní firmou po změně technologie firmami konkurenčního lemu
Q_T, Q_T'	celkové množství produkce vyráběné oligopolem, s apostrofem – po změně technologie
MC	mezní náklady, přičemž index D vymezuje veličinu dominantní firmy, s apostrofem – po změně technologie, index KO vymezuje veličinu konkurenčního lemu, s apostrofem – po změně technologie, index T vymezuje veličiny celkové
MR	mezní příjem s analogickými indexy jako MC
D	průměrné příjmy s analogickými indexy jako MC

Z obrázku č. 1 je patrné, jaké úrovně by dosáhla monopolní cena P_M při vyráběném množství Q_M ,

Vycházejí ze „zlatého pravidla maximalizace zisku“. Zároveň je zřejmé, že oligopolní cena stanovená dominantní firmou P_D je o poznání nižší a trh je saturován větším množstvím produktů v důsledku toho, že křivka poptávky po produktech dominantní firmy je snížena poptávkou po produktech konkurenčního lemu.

K dalším zlepšení situace zákazníka pravděpodobně dojde po té, kdy firmy konkurenčního lemu začnou zlepšovat své technologie, pro což mají prostor, neboť jejich nákladové křivky jsou podle předpokladu vlevo nahoře od nákladových křivek dominantní firmy.

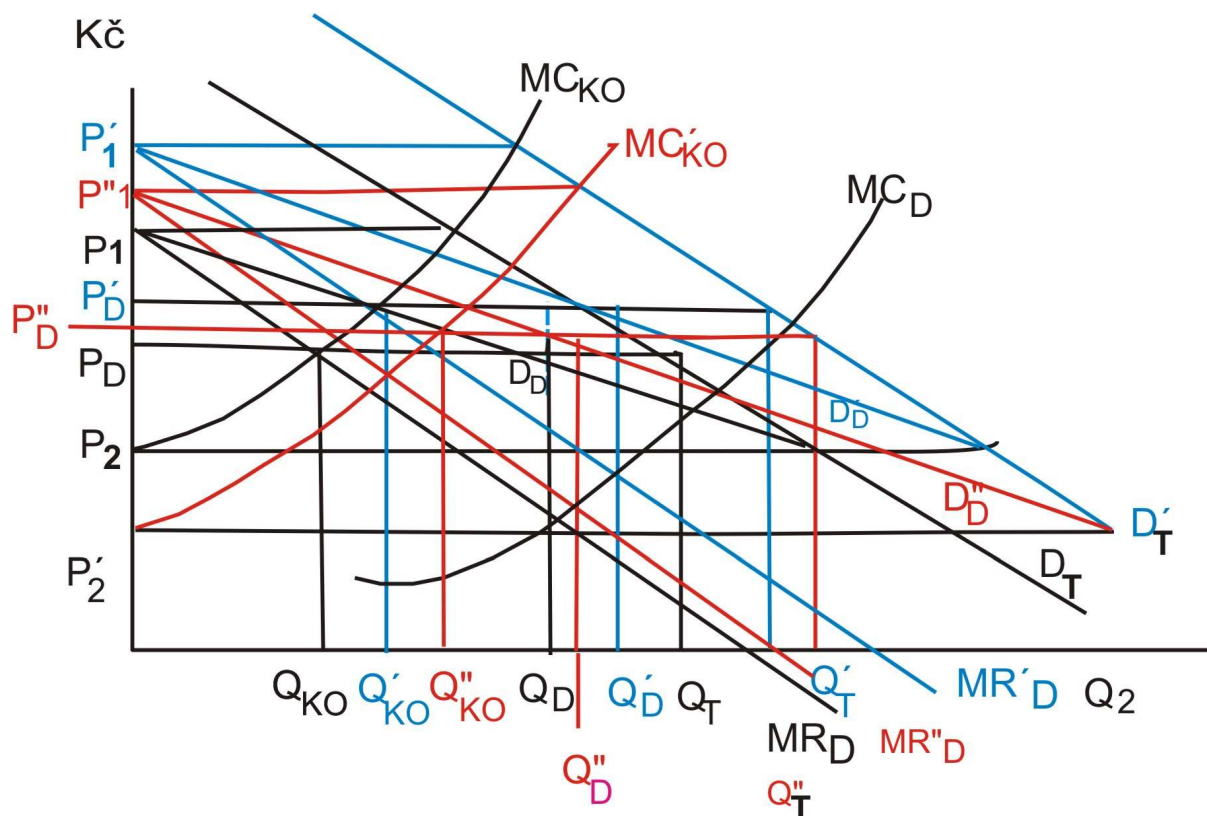
Tato očekávatelná změna se projeví hned ve třech momentech. Dojde ke snížení ceny z P_D na $P_{D'}$, ke zvýšení produkovaného množství Q_T na $Q_{T'}$ a zároveň ke zvýšení podílu konkurenčního lemu na trhu.

3 Rostoucí poptávka a změny relevantních veličin

Obrázek č. 2 zohledňuje skutečnost, že v ekonomické realitě dochází nejen ke změně technologií, které mají pro zákazníka příznivé dopady, ale i ke zvyšování důchodů obyvatelstva, které vedou často k růstu cen produktů.

Budeme-li ve své úvaze důslední, pak nemůžeme nevidět, že růst důchodů zpravidla znamená růst nákladů na mzdy, což bude zvyšovat výrobní náklady. Vzhledem k tomu, že ale zároveň zohledňujeme aplikaci nové technologie u firem konkurenčního lemu, přičemž nová technologie s sebou nese substituci „živé“ práce kapitálem, neměl by být této vliv zásadní.

Obr. č. 2: Změna důchodů obyvatel a změna technologie v souvislosti se změnou ceny a vyráběného množství

Legenda:

Veličiny vysvětlené v legendě k obr. č. 1 jsou analogicky použity v obr. č. 2.

Cenové a množstevní veličiny s jedním apostrofem vyjadřují dopad růstu důchodu obyvatelstva.

Cenové a množstevní veličiny se dvěma apostrofy zároveň zachycují dopad zlepšení technologií firmami konkurenčního lemu.

D_D'' poptávka po produktech dominantní firmy po vzrůstu důchodů obyvatelstva a zároveň po změně technologie firmami konkurenčního lemu

Křivky bez apostrofů zachycují výchozí realitu, křivky poptávky a mezního příjmu s apostrofy ve vazbě na nákladové křivky bez apostrofů naznačují důsledky způsobené růstem důchodů. Nyní zohledníme z obr. č. 1 naznačenou realitu technologických změn a výsledkem bude – samozřejmě v závislosti na intenzitě technologických změn na jedné straně a intenzitě zvýšení důchodů na straně druhé - pouze nepatrné finální zvýšení ceny z P_D na P_D'' a zároveň pozitivní zvýšení množství vyráběné produkce z Q_T na Q_T'' . Přitom je z obr. č. 2 patrné opětovné zvýšení podílu konkurenčního lemu na trhu.

Je zřejmé, že realita oligopolu, byť s dominantní firmou, je pro zákazníka relativně – ve srovnání s monopolem – výhodná, neboť vytvořením konkurenčního prostředí, které motivuje k pozitivní změně technologií, brzdí cenové nárůsty, ke kterým by v souvislosti s navyšováním důchodů docházelo.

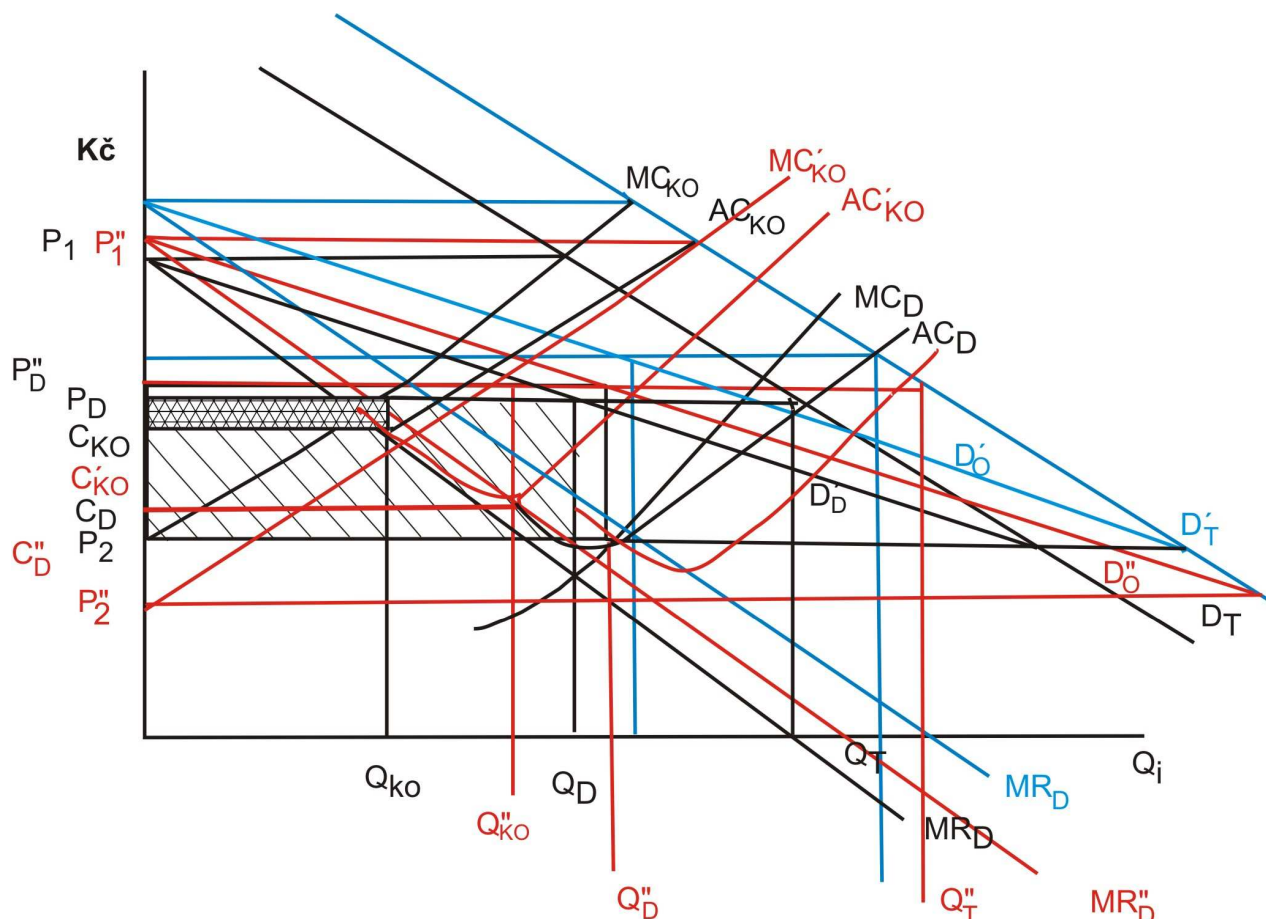
4 Vývoj zisků firem oligopolu s dominantní firmou

V souvislosti s obr. č. 1 bylo konstatováno, že firmy konkurenčního lemu mají své marginální, tedy i průměrné, náklady vyšší než zpravidla má dominantní firma, křivky nákladů firem konkurenčního lemu jsou ve srovnání s analogickými křivkami dominantní firmy vlevo nahoře, což nutí firmy konkurenčního lemu měnit – zlepšovat technologie, čímž je zvyšována úroveň konkurence a cena produktů snižována.

Nyní je ale nutné položit se otázku, zda k takovým technologickým změnám mají firmy konkurenčního lemu prostředky.

Odpověď lze demonstrovat na obr. č. 3, do kterého byly zapracovány i křivky průměrných nákladů nutné k vymezení zisků.

Obr. č. 3: Vývoj zisků firem oligopolu s dominantní firmou

Legenda:

Veličiny vysvětlené v legendě k obr. č. 1 a č. 2 jsou analogicky použity v obr. č. 3.

AC průměrné náklady - s indexem D dominantní firmy, s indexem KO konkurenčního lemu a indexem KO' po změně technologií firmami konkurenčního lemu

C náklady - s analogickými indexy a apostrofem jako u AC

C_{D''} náklady dominantní firmy po vzrůstu důchodů spotřebitelů a po změně technologií firmami konkurenčního lemu

Z obr. č. 3 je zřejmé, že hustě vyšrafovaný obdélník (vymezený na ose y body P_D a C_{KO}, resp. rovnoběžkami s osou x z nich vycházejícími a na ose x bodem Q_{KO}, resp. rovnoběžkou s osou y z tohoto bodu vycházejícího) představuje výchozí zisk firem konkurenčního lemu, podstatně větší obdélník (vymezený na ose y body P_{D''} a C_{KO}, resp. rovnoběžkami s osou x z nich vycházejícími a na ose x bodem Q_{KO''}, resp. rovnoběžkou s osou y z tohoto bodu vycházejícího) pak zisk po změnách poptávky v důsledku růstu důchodů obyvatel a změn technologie. S výjimkou doplnění křivek AC dominantní firmy a AC konkurenčního lemu před a po změně technologie zůstal předchozí obr. č. 2 nezměněn.

Zisky firem konkurenčního lemu doznaly nezanedbatelného nárůstu, který jim dává prostor pro další technologické změny.

Jiná situace nastává u firmy dominantní. Slabě vyšrafovaný obdélník (vymezený na ose y body P_D a C_D, resp. rovnoběžkami s osou x z nich vycházejícími a na ose x bodem Q_D, resp.

rovnoběžkou s osou y z tohoto bodu vycházejícího) představuje zisk před zvětšením poptávky a technologickou změnou firem konkurenčního lemu, nepatrně větší obdélník (vymezený body na ose y body P_D'' a C_D'' , resp. rovnoběžkami s osou x z nich vycházejícími a na ose x bodem Q_D'' , resp. rovnoběžkou s osou y z tohoto bodu vycházejícího) pak představuje zisk po zvětšení poptávky obyvatelstvem a po technologické změně uskutečněné firmami konkurenčního lemu.

Technologická změna firem velkých, dominantních, které již disponují reaktivně modrení technologií, je samozřejmě těžší a komplikovanější, než je tomu v konkurenčním prostředí konkurenčního lemu. Je ale velmi pravděpodobné, že i tato dominantní firma bude ke změně technologie donucena, což by srovnávaný monopol nebyl.

5 Závěr

Vstup nových členských států do EU poznamenal po mnoha stránkách jejich ekonomiky, a to včetně ekonomiky regionální.

Trend posilování nedokonale konkurenčního trhu směrem k upevňování pozic monopolů byl tímto krokem alespoň částečně zbrzděn, což je patrné především na úrovni regionálních ekonomik. Vytvořily se tak podmínky k tomu, aby monopoly byly nahrazeny oligopoly – zpravidla s dominantní firmou –, jejichž výhoda ve srovnání s monopoly je ve vztahu k zákazníkovi zřetelně menší. Konkurenční lem těchto oligopolů stlačuje cenu prodávaných produktů, nebo při růstu důchodů obyvatel alespoň brzdí její růst cestou technologických změn, které firmy konkurenčního lemu realizují. K těmto změnám jsou firmy konkurenčního lemu nuceny s ohledem na fakt, že dominantní firma má zpravidla modernější technologie a tím i nižší náklady a větší zisk, přičemž pouze technologická změna u firem konkurenčního lemu může pro ně tento nepříznivý stav modifikovat.

To, že je taková investice do změny technologií pro firmy konkurenčního lemu racionální, ukazuje nejen absolutní, ale především relativní nárůst jejich zisků po uskutečnění technologické změny a ve spojení s růstem důchodů obyvatel.

Lze tedy s úspěchem předpokládat, že podpora malých a středních podniků realizovaná státem je minimální v rámci regionálních ekonomik racionálním krokem s možností promítnutí následných pozitivních efektů i na makroekonomické úrovni.

Literatura

- [1] Klimeczak B.: Mikroekonomika. Vydavnictvo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langeho we Wroclawiu, Wroclav 2003.
- [2] Soukupová J., Hořejší B., Macáková L., Soukup J.: Mikroekonomie. 2. vydání. Management Press, Praha 1999.